

૪૦૧૩

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળવિદ્યા.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

ગોવિંદજી લક્ષ્મીરામ દ્વીવેદી.

બાળાની. સ. યુ. નિ. મેહેતાજી.

રેલ્વેવાણી વઢવાણ કાઠિયાવાડ.

આપૂત મેળ

અમદાવાદમાં.

મામાની હવેલી મધ્યે યુનાઇટેડ પ્રીન્ટીંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની (લીમીટેડ)ના પ્રેસમાં
રણછોડજી ગંગારામે છાપી.

સને ૧૯૯૬. માહે એપ્રિલ.

ગ્રંથકર્તાએ સર્વ હક સ્વાધિન રાખ્યા છે.

કિંમત ત્રણ આના.

અર્પણ પત્રિકા.

નેક નામદાર ગૌર્યાવાયુ પતિયાળ
જીવિંદ ઠાકોર સાહેબ બહાદુર
કુસળસિંદજી લઘુભાની પવીત્ર સે-
વામાં

મું ગુંડીઆળા.

આપ અનિશ્ચય લેઈ સહનિવાસે પ્રવૃત્તિન મિ-
તિમાં લાવવા અંત ધરાવોછો તેમજ જીવન પણ
લોક સમુદનાં કલ્યાણાર્થે અનેક પરોપકારી કામે
કરોછો તેમ છતાં આપનો ઉદાર ને હૃદ્ય સ્વભાવ
વિદ્યતા અને મારા ઉપરની પ્રેમ પૂર્વક નિઃસ્વાર્થો
કૃપાના પ્રવાહમાં તલ્લિન થઈ આ લઘુ પુસ્તક
ઘણીજ નમ્રતાથી આપને અર્પણ કરુંછું. તે
માન્ય કરશેજી.

લી. હું. છું.

ગોવીંદજી વિ. લક્ષ્મીરામ દવે

મેહેતાજી—બાળા

ગોરિંદળ કૃત.

હિંદુસ્તાની ભૂગોળ વિષય.

ભૂગોળની અંદર અવેશા કેટલાંયેક શબ્દોનો મુકાબલો.

૧ એ જોયા જમીનના ભાગને. જે નાનો જમીનનો ભાગ સાંધે તેને સંયોગીભૂમિ; અને એ જોયા પાણીના ભાગને જે નાનો પાણીનો ભાગ સાંધે તેને સામુદ્રધુની કહે છે.

૨ ચારે તરફ પાણીને વચ્ચે જમીન હોય તેને ખેટ; અને ચારે તરફ જમીનને વચ્ચે પાણી હોય તેને સરોવર કહે છે.

૩ જમીનની અણી લાંબી થઈ સમુદ્રમાં ગઈ હોય તેને ભૂશિર; અને સમુદ્રની અણી લાંબી થઈને જમીનમાં ગઈ હોય તેને અખાત કહે છે.

૪ જે મુલક દરિયાની સપાટીથી ઉંચો હોય તેને ઉંચ પ્રદેશ; ને નીચો હોય તેને નીચ પ્રદેશ કહે છે.

૫ જ્યાં નદી મળે ત્યાં મૂળ; ને જે કેકાણેથી નીકળે ત્યાં નદીનું મૂળ કહેવાય છે.

૬ અખાતને ઉપસાગરમાં ફેર એટલોજ કે અખાતનું મોટું સાંકડું હોય છે. ને ઉપસાગરનું મોટું પહોળું હોય છે.

૭ જે ઉંચી જગ્યાએથી જૂદી જૂદી દિશામાં પાણી વહે તેને જળાશય કહે છે.

૮ એ નદી (પાણી) વચ્ચેના દેશને ડુઆબ કહે છે.

૯ કેટલાં એ ગ્રીક ભાષાનો શબ્દ છે. નદી સમુદ્રને મ-

ખતાં પેહલાં તેના મુખ પાસે જે ત્રિકોણ પ્રદેશ થાય તેને ત્રિકોણ પ્રદેશ અથવા ડેલ્ટા કહે છે.

૧૦ નદીમંડળ—એક દિશામાં ધણી નદીઓનું પહેલું.

૧૧ નદી અને ખાડીમાં ફેર એટલે કે ખાડીનું મોટું નદી કરતાં પહોળું હોય છે.

૧૨ ખાડી એટલે નદીના મુખમાં થતો સમુદ્રનો પ્રવાહ જમીનપર જાય છે તે. તેને ખાડું પણ કહે છે. ને ત્યાંથી માલતી ચઢ ઉતર થાય છે.

૧૩ દ્વીપકલ્પથી અખાતને ઉપસાગર કહેવા છે. કારણ કે દ્વીપકલ્પને ત્રણ બાજુએ પાણી હોય છે. ને અખાતને ત્રણે તરફ જમીન હોય છે.

૧૪ સમુદ્ર અથવા સાગર એટલે જમીનને લગતો જે મહાસાગરનો ભાગ હોય તે; કેટલાક સમુદ્રને ત્રણ બાજુએ જમીન વીંટાએલી હોય છે.

૧૫ ચીપીયામાંનો પ્રદેશ એટલે કુટલીક નદીઓને તેમનાં મુખ પાસે ફાંટા ફોટે છે. તે ફાંટાનો જે વચ્ચો પ્રદેશ તે. ડેલ્ટાનું બીજું નામ ચીપીઆમાંનો પ્રદેશ કહીએ તો કહેવાય.

૧૬ ભરતખંડ એ નામ આગળ ભરત નામે રાજ થઈ ગયેલ તે ઉપરથી પડેલ છે.

હિંદુસ્તાન.

ભરતખંડ, હિંદુસ્તાન કે આર્યાવૃત—એ ત્રણ ખૂણીઓ દેશ હિમાલયથી કન્યાકુમારિકા સુધી ૧૯૦૦ મૈલ લાંબો તથા સિંધ દેશથી આશામ સુધી પહોળો ૧૮૦૦ મૈલ છે. તેનું ક્ષેત્રફળ ૧૫૮૨૧૨૦ ચોરસ મૈલ છે. તથા વસ્તી ૨૫૫૮

કરોડ માણસની છે. તેની ઉત્તરે હિમાલય પર્વતને કારણે કોરમના ડુંગર. દક્ષિણે હિંદી મહાસાગર. પૂર્વે અક્ષરેયના ડુંગરને બંગાળાનો ઉપસાગર. પશ્ચિમે આરબી સમુદ્ર, હાલાને સુલેમાન પર્વત છે.

વિંધ્યાચળ પર્વતે કરીને તેના બે ભાગ થયેલા છે. ઉત્તર તરફના ભાગને હિંદુસ્તાન ને દક્ષિણ તરફના ભાગને દક્ષિણ અથવા દખ્ખન કહે છે. તે દખ્ખન દ્વીપકલ્પ છે. ને તેનો આકાર બાલાડના જેવો છે.

ઉત્તર હિંદુસ્તાનના સ્વાભાવિક છ ભાગ કરી શકાય ૧ હિમાલયની તળેટીનો દળનો પ્રદેશ. ૨ સિંધુનો પ્રદેશ. ૩ રેતીનું રણ ૪ મધ્ય હિંદુસ્તાનને રજપુતાનાનો હિંચ પ્રદેશ. ૫ ગંગાનદીનો પ્રદેશ. ૬ અક્ષપુત્રા નદીનો પ્રદેશ. ઉત્તર હિંદુસ્તાનની ખેડે. દક્ષિણના પણ સ્વાભાવિક ચાર ભાગ થઈ શકે. ૧ નર્મદાની દક્ષિણનો પ્રદેશ. ૨ શુદ્ધ દક્ષિણ. ૩ પૂર્વ કાંઠાની નીચાણનો પ્રદેશ. ૪ પશ્ચિમ કાંઠાની નીચાણનો પ્રદેશ.

ઉપર લખ્યા તે ભાગ દેશના સ્વરૂપ ઉપરથી પાડ્યા છે. પણ રાજ્યક્રિય તો મુખ્ય નીચે મુજબ ચૌદ ભાગ છે

ભાગનું નામ.

મુખ્ય શહેર.

૧ મુંબઈ ઈલાકો.

મુંબઈ.

૨ મદ્રાસ ઈલાકો.

મદ્રાસ, વિશાગપટ્ટણ, મચ્છીપટ્ટન, ત્રીચીનાપલી.

૩ મહિસુર અને કુર્ગનાં સંસ્થાન.

શ્રીરંગપટ્ટન, મહિસુર, બેંગલુરુ, ને મરકારા.

૪ વરાહ સહિત હૈદરાબાદ સંસ્થાન.

હૈદરાબાદ, ઔરંગાબાદ, બેંગલુરુ, હોશંગાબાદ.

(૫)

- ૫ મધ્ય પ્રાંતો. નાગપુર, જમ્બલપુર, સેવલપુર.
 ૬ મધ્યહિંદી એજન્સીનાં } ઉજ્જન, રતલામ, ગ્વાલીઅર
 સંસ્થાન. } ભોપાળ ઇંદુર.
 ૭ રજપૂત સંસ્થાન. જોધપુર, ઉદેપુર, જેપુર.
 ૮ પંજાબ પ્રાંત કાશ્મીર } લાહોર, દીલ્હી, મુલતાન, જ-
 સહિત. } લંધર, કાશ્મીર.
 ૯ વાઘ્ય પ્રાંત. અલ્હાબાદ, કાશી, આગ્રા.
 ૧૦ અયોધ્યા પ્રાંત. લખનૌ, કાનપુર, સીતાપુર.
 ૧૧ બંગાળા હિલાકો. કલકત્તા, મુશિદાબાદ, ઢાકા.
 ૧૨ આશામનો મુલક. ગાહતી, નવગામ.
 ૧૩ નેપાળ, ભૂટાનને *બી. } નેપાળનું અટમંડુ ભૂટાનનું મુ-
 જ પહાડી સંસ્થાન. } ખ્ય શેરે ટ્યામુરુડન.
 ૧૪ ભરતખંડ માહેલાં ફ્રે- } પોર્તુગીઝનું ઝોવા, ફ્રેચનું—
 ચને પોર્તુગીઝનાં } સંક્રનગર.
 સંસ્થાન.

હિંદુસ્તાનમાં પાંચ હિલાકાને નવ પ્રાંતછે. હિલાકાનાં નામ
 ૧ મુંબઈ હિલાકો. ૨ મદ્રાસ હિલાકો. ૩ બંગાળા હિલાકો.
 ૪ વાઘ્ય પ્રાંતને આગ્રા હિલાકો. ૫ પંજાબ હિલાકો—

પ્રાંતવાર વર્ણન.

૧ મુંબઈ હિલાકાનું વર્ણન.

આ હિલાકાનું વર્ણન ત્રીજા ધોરણમાં શીખવાયછે. જેથી
 આમાં લખ્યું નથી.

* બીજાં પહાડી સંસ્થાનમાં દીપરાનું રાજ, મણીપુરનું
 રાજ, સિકીમનું રાજ વગેરે ગણાયછે.

૨ મદ્રાસ ઇન્ડિયા.

એના પાંચ ભાગઃ. ૧ ઉત્તર સિરકાર. ૨ બાલાઘાટ.
૩ કર્ણાટક. ૪ મલખાર. ૫ દક્ષિણ કાનડા.

નદીઓ. ગોદાવરી, કૃષ્ણા, પન્નેર, પન્નાર, પલ્નાર, કા-
વેરી. ને ગંડલાકામા.

પર્વત. પૂર્વઘાટ, પશ્ચિમઘાટ, નીલગીરી અને પોલચી.

સરોવર. ચીત્રકા, કોનર, પુલીકટ એ ત્રણે ખારાં છે.

બંદર. પૂર્વ કોંકે, વિશાગપટ્ટન, મચ્છલીપટ્ટન, મદ્રાસ, પાં-
દેચેરી, ને તુટુકુંડી, તથા પશ્ચિમકોંકે, કોચીન, કાલીકટ,
કાનાનુર, મંગલુરને માહી.

ભૂશિર. કન્યાકુમારીકા. એ હિંદુસ્તાન તથા મદ્રાસ ઇ-
ન્ડિયાનું છેક દક્ષિણ બિંદુ છે.

કાલીમેર. એ નાગપટ્ટનની દક્ષિણે છે. પોંટંદેવી. એ
મચ્છલીપટ્ટનની દક્ષિણે છે.

આખાત. મનારનો છે. તેને ને બંગાળના ઉપસાગરને
પાલુની સામુદ્રધુની જોડેછે.

બેટ. મનાર, લંકા ને રામચર છે.

ફ્રેંચનાં સંસ્થાન. ચંદ્રનગર, ચાનાન પોંદેશી કારીકલ
ને માહી.

દેશીરાજ્ય. મહેસુર, ત્રાવણકોર, કોચીન અને પુદુકોટા.

હવા ખાવાનાં ઠેકાણાં. નિલગિરિ, ડીંડીગલ.

પેદાશ. સાગ, નાળીયેર, મલખારી ચોખા. રૂ, ગળી,
તલ, દીવેલી, ડાંગર, ખાંડ, બુંદ વગેરે.

૩ મહિસુર અને કુર્બનાં સંસ્થાન.

સીમા. દક્ષિણ, પૂર્વને પશ્ચિમ એ ત્રણે દિશાએ મદ્રાસ

હિલાકો તથા ઉત્તરે મુંબઈ હિલાકો આવેલો છે.

આ રાજ્ય મહિસુરને કુર્ગ મળીને થયેલું છે. કુર્ગ પ્રાંત મહિસુરની નૈઋત્યે છે. તે ઇંગ્રેજને તાબે છે. તેની રાજધાની મરકારા છે ને મહિસુરમાં દેશી રાજ છે.

નદીઓ. પત્તેર, પત્તાર, પત્તાર, કાવેરી એ બધી મહિસુરમાંથી નીકળી અંગાળાતા ઉપસાગરને મળે છે. તુંગને બદ્રા એપણુ મહિસુરમાંથી નીકળી આગળ જતાં બંને શીમુગા આગળ ભેગી થાય છે. એટલે સાંથી તેનું નામ તુંગબદ્રા ચાલે છે. તે કૃષ્ણને મળે છે.

પર્વત. નંદીકુર્ગતા પહાડ ચારે તરફ ફેલાયેલા છે.

પેદાશ. સાગ, સીસમ, સુખડ, સોપારી, નાળીયેર, ખુંદ, ખાંડ, ડાંગર, મેવો, રેશમ અને રેશમી કાપડ વગેરે.

(૪) વરાડ સહિત હૈદ્રાબાદ સંસ્થાન.

તે રાજ ઇ. સ. ૧૭૨૪ માં નિઝામ ઉલ્મુલ્લે બાંધ્યું. તથી તે નિઝામનું રાજ કહેવાય છે. તેમાં બે ભાગ છે. ૧ હૈદ્રાબાદ. ૨ વરાડ. હૈદ્રાબાદ નિઝામને, અને વરાડ એ ઈંગ્રેજને તાબે છે. તેની ઉત્તરે ને પૂર્વે મધ્યપ્રાંત દક્ષિણે મદ્રાસ હિલાકો ને પશ્ચિમે મહારાષ્ટ્ર દેશ છે.

નદીઓ. ગોદાવરી, કૃષ્ણા, મુશી, મંજીરા, પેનગંગા, પુર્ણા, તુંગબદ્રા, વર્ધા અને બીમા.

સરોવર. હુનાર એ ખારા પાણીનું છે, તેમાં મીઠું પાકતું પણ હાલમાં તેનું પાણી કોઈ બહાર કાઢી નાંખતું નથી તથી મીઠાની ઉપજ નથી થતી. કુઆબ, રામચુર તે કૃષ્ણા ને તુંગબદ્રા વચ્ચે છે. પેદાશ. મુખ્ય ૩ ની છે. ત-

થા હમણાં દક્ષિણ વરાડમાંથી કોયલા નીકળે છે.

૫ મધ્ય પ્રાંત.

હદ—એની ઉત્તરે માળવા, દક્ષિણે વરાડ, પૂર્વે અંગા-
ળા ને પશ્ચિમે મુંબઈ ઇલાકો છે. નદીઓ. ખેટવા, વધા,
તાપી, નર્મદા, વાઘનિગંગા ને મહા. પર્વત. સાતપુડો, વિં-
ધ્યાચળને અમરકંટકના ડુંગર. પેદાશ. સાગ, ઘઉં, શેરડી
રે, તલ, દીવેલ, અફીણુ, ચામડાં ને કોયલા વગેરે.

પરચુરણુ. આશિરગઢ જે કિલ્લો છે. તેને મુગલાઈ
વખતમાં દક્ષિણની બાગોળ કહેતા. તેજ આશિરગઢની
આગળ સાતપુડો નીચો છે.

૬ મધ્યહિંદી એજન્સી.

એના ચાર બાગછે. ૧ સિંધીઆનું રાજ. ૨ હોલકરનું
રાજ. ૩ બુંદેલખંડને રેવાનું રાજ. ૩ બોપાળનું રાજ.

બોપાળનું રાજ તેમાં મુસલમાની રાજછે. ને હાલ બે-
ગમ રાજ ચલાવે છે. બુંદેલખંડ એમાં બે દેશીરાજ છે.
૧ છત્રપુર પત્તાનું. ૨ રેવાનું રાજ.

નદીઓ. સોન, નર્મદા, ચંબલ, ખેટવા, સિંધ, પર્વત.
વિંધ્યાચળ પર્વતની ચાપા કૈમોર એ રેવાના રાજમાં છે.
નીકાસ. માળવામાં ઘર્ષી, તંબાકુ, અફીણુ શેરડી, રે,
ને જૂદી જાદી જાતનું ધાન્ય પણ પુષ્કળ પાડે છે.

૭ રજપૂત સંસ્થાન.

હદ—એની ઉત્તરે સતલજ નદીને પંજાબનાં દેશીરાજ
દક્ષિણે ગૂજરાતને મધ્યહિંદી એજન્સીનો કેટલોક ભાગ.
પૂર્વે આગ્રા, ગ્વાલિયાર અને ઇંદોરનાં સંસ્થાનો. ને પ-
શ્ચિમે સિંધ દેશ છે.

આ સંસ્થાનમાં નીચે મુજબ જૂદા જૂદા ૨૧ ભાગછે.
 રજપૂતનાં સંસ્થાન. ૧ મેવાડ (ઉદેપુર) ૨ મારવાડ ઉદ્ધ
 નોધપુર, ૩ જ્યપૂર, ૪ ખુંદી, ૫ ચિકાનેર, ૬ કોટા, ૭ કિરોલી,
 ૮ કિસનગઢ, ૯ જસલમીર, ૧૦ અંબવડ, ૧૧ શિરોહી, ૧૨
 ડુંગરપુર, ૧૩ વાંસવાડા, ૧૪ પ્રતાપગઢ, ૧૫ જાનણા પટ્ટન.
 ૧૬ નાગોર. જાટ સંસ્થાન, ૧૭ બરતપુર, ૧૮ ધોળપૂર, મુ-
 સલમાની. ૧૯ ટોંક, ૨૦ બાવલપુર, અગ્રેજનું. ૨૧ અજ-
 મર તેમાં અજમરને નગિરાબાદ મુખ્ય છે.

નદીઓ. ધારા, લુણી, સાગરમતિ, બરાસ ને ગંબલ.
 પર્વત. આબુ, અરવલી, ચિતુરના ડુંગરા. સરોવર. ઢે-
 બર. સાંગર, પેદાશ. અનાજ તંબાકુ, રૂ, અફીણ, હિંગ,
 શાંદણીયું.

પંજાબ પ્રાંત.

(કાશ્મીર તથા પ્રત્યાજાનાં દેશી રાજ સહિત)

(પંચ=પાંચ+આખ=પાણી) પંજાબ. પાંચ મોટી નદી-
 યો વચ્ચેના પ્રદેશને પંજાબ કહેછે. તેની ઉત્તરે સિંધુનદી
 કારાકોરમ પર્વત. દક્ષિણે રજપૂતાનાનો ઊંચ પ્રદેશ. પૂર્વ
 તિબેટ ને પશ્ચિમે સુલેમાન પહાડ.

શીખનાં સંસ્થાન. પ્રતાપા, જાંદ, નભા, કપૂરથલા,
 ફરિદકોટ, સરહિંદ ને કલશીયા છે. કાશ્મીર તેમાં દેશી
 રાજ છે. નદીઓ. સિંધુ, ઝેલમ, બીઆસ, રાવી; ચિતાબ,
 સતલજ પર્વત. હિમાલય, સુલેમાન, ને મીઠાના ડુંગર. હિ-
 માલયના રસ્તા. પીરજમલ, ને બરમુલા સરોવર બુલર
 હવાખાવાનાં ઠેકાણાં. શીમલાને મરી. કુઆખ. જલધર,

બારી, રચના, જ્યે ને સિંધ સાગર. પેદાશ ધર્મ, તંબાકુ સિંધવ, ગળી, સાલ, કેસર, ઘણી જાતનો મેવો વગેરે.

૯ વાવ્ય પ્રાંત.

૯૬—ઉત્તરે નેપાળ, અયોધ્યા ને હિમાલય. દક્ષિણે સિંધીયાનું રાજ ને બુંદેલખંડ. પૂર્વે બંગાળા ઈલાકો પશ્ચિમે પંજાબ ને રજપૂતાના છે. આ પ્રાંતમાં વણ મોટા ભાગ છે. દિલ્હી, અલ્હાબાદ ને આગ્રા. નદીઓ. ગંગા, જમના, ગોમતી, ગોગરા, ગંડકી ને રામગંગા. પર્વત. હિમાલય ને શીવાલીક. જાનાનાં ઠેકાણાં કાચી, હરિદ્વાર, બદ્રિનાથ, મથુરાં, પ્રયાગ (અલ્હાબાદ) ગયા, વનરાવન. દોઆમ. અંતરેલી તે ગંગાને જમના વચ્ચે છે. દેશીરાજ રામપુર ને તેહરી. પેદાશ સાગ, વાંસડા, ઘઉં, બાજરી, લાખ, સુરોખાર વિશેષ હકીકત—રોહિતખંડનું મુખ્ય શહેર બરેલી છે. તેને વાંસ બરેલી કહે છે. હિમાલયની ચાલ આખી ફુનિઆમાં વખણાય છે. અલ્હાબાદ આગળ ગંગા વધારેમાં વધારે ઊડી છે. એટલે ૪૫ ૫૨ ઊંડી છે ત્યાં આગળથી જાણુ લોકો ગંગા જળ ભરે છે.

૧૦ અયોધ્યા પ્રાંત.

આ પ્રાંત હાલ વાવ્યપ્રાંત નેડે ભિળી દીધો છે. એની દક્ષિણ, પૂર્વને પશ્ચિમ દિશાએ વાવ્યપ્રાંત છે. ને ઉત્તરે. નેપાળનો મુલક છે.

નદીઓ. ગંગા, ગોમતી, રામગંગા, સઈ, રાપતી, ગોગરા. પેદાશ. ધર્મ, ખાંડ, ચોખા, તંબાકુ, ગળી, અફીણ તલ, દીવેલી, થોડું રૂ. આંખા ને મવડાની વાડીઓ ઘણી છે.

૧૧ બંગાળા ઇતિહાસ.

હૃદ ઉત્તરે નેપાળ, બુટાન, સિકીમ ને આસામનો મુલક. પૂર્વે મણિપુરનું દેવી રાજ ને અસમ. દક્ષિણે બંગાળાનો ઉપસાગર ને મદ્રાસ ઇતિહાસ. પશ્ચિમે ગંધ્યપ્રાંત, બ્રહ્મપૂર્વ ને વાન્ધ્યપ્રાંત છે. એના ચાર ભાગ કરેલા છે. ૧ બંગાળા તેમાં મુખ્ય શહેર કલકત્તા ૨ બહાર તેમાં મુખ્ય શહેર પટણા ૩ ઓડીશ્વા તેમાં મુખ્ય શહેર કટક ૪ આસામ તેમાં મુખ્ય શહેર ગૌહતી છે.

નદીઓ. બંગા, અસપુત્રા, હુગલી, સોન, ગંડકી, કોશ-કી, ગોગરા, દામોદ્રા, બાગેરથી ચુરમા, ગહા, વૈતરણી, બ્રાહ્મણી, સુવર્ણરેખા, કિર્તિનાથા વગેરે.

પર્વત. હિમાલય, રાજમહાલ, છોટાનાગપુર ને ઓડીયાના હુગર. ખંદર. જગન્નાથ, કટક, બાલાસોર, કલકત્તા, મતલાહ વગેરે.

બંગાળાને લગતાં દેવી રાજ. મણિપુર, તિપરા, કોચ (અસ) કુચ બહાર કાચાર, સિકીમ, કુસના રાજમાં ચિરા-પુંજમાં ૬૧૦ ઇસ વરસાદ પડે છે. એટલે આખી દુનિઆમાં સૌ કરતાં ત્યાં વરસાદ ઘણું વરસે છે. ઓડીયાની પાસે છોટાનાગપુરનું દેવી રાજ છે.

અખાત. બંગાળાનો ઉપસાગરને બાલાસોરનો અખાત. બાનાનાં ઠેકાણાં. જગન્નાથ, ગયા, ગાડખંડી વૈજનાથ.

હવા ખાવાનાં ઠેકાણાં. દાર્જીલીંગ ત્યાં લંડન જેવી હવા છે ને હળરી બાગ. ભૂશિર. પોઇંટ પાલમૈરા તે મહા નદીના મુખ પાસે છે. પેદાશ. રેશમ, ચા, ખાંડ, ઓખા, ગળી, અફીણ, તથા અસપુત્રા નદીમાંથી સોનાની રેતી

નાકળે છે. અને હિમાલય પર્વતમાંથી દાર્જીલીંગ પાસેથી
રેલ્વે, લેટું ને તાંબુ નાકળે છે.

૧૨ આસામ પ્રાંત.

એ બંગાળા ઇલાકાનો એક ભાગ છે. તેની ઉત્તરે
ભૂટાન, દક્ષિણ ને પશ્ચિમે બંગાળા. પૂર્વે બ્રહ્મદેશને મણિ
પુરનું રાજ. નદી બ્રહ્મપુત્રા ને પર્વત હિમાલય છે.

પેદાસ. અનીચ્છ, કોપલા, લેટું, રૂ, વગેરે. આસામની
ભરો વખણાય છે. ને મહિમુરની પેઠે આસામમાં પણ
હાથીનાં ટોળાં ફરતાં ફરે છે.

૧૩ નેપાળ. ભૂટાન ને બીજા પહાડી સંસ્થાન.

નેપાળ.

તે પ્રાંત હિમાલય પર્વતમાં છે. તેની ઉત્તરે તિબેટ છે.
તેમાં અવરસ્ત કંઠે ગૌરીશંકર ને ધવલગીરી એ હિમાલય-
નાં શીખર આવેલાં છે. નીચજ લાકડાં, ચોખા, ખાંડ,
ચા કાપડ વગેરે.

વિશેષ—પેહલાં એ રાજ ચીનને તાબે હતું પણ હાલ
સ્વતંત્ર છે. ત્યાંના લોક શૂરા, ઉદ્યમીને શરીરે દ્રઢ છે.

ભૂટાન.

એ બંગાળાની ઉત્તરે છે. તેની ઉત્તરમાં તિબેટ છે.
માં ચમલારી શીખરો, ને ગોદાડા નદી છે. વિશેષ હ-
કીકત. ત્યાંના લોક બૌદ્ધ છે. દર વર્ષે વરસે એક રાજને
પસંદ કરે છે તેને દેવ રાજ કહે છે. આ દેશ પહાડી છે.
ને રાજ પ્રજા સતાક છે. રાજ રૈયતનું બરાબર રક્ષણ કરી
શકતો નથી. તેથી તેમના પર ધર્મગુરુ જીલમ કરે છે. આ-

ખા એશિયાખંડમાં ફક્ત પ્રજાસત્તાક રાજ ભુટાનજ છે.

સિકીમ.

એ નેપાળને ભુટાનની વચ્ચે છે તેમાં દારૂજીંગ એ હવાખાવાનું ઠેકાણું છે.

૧૪ ફેબ્રુ, પોર્ટુગીઝ વગેરે લોકનાં સંસ્થાન.

ફ્રેન્ચના—અંદ્રનગર, યાનાન, પાંદેશ્રી, કારીકલ, માહી, વલંદાનાં ચીનસુરા પોર્તુગીઝનાં દીવ, દમણ, ગોવા, હાબસીનાં જંજીરા, બહરાબાદ.

હિંદુસ્તાનને લગતા (આસપાસના) ખેટનું વર્ણન
લંકા.

મુખ્યશહેર—કોલંબો, કાંડી, નીગંપો, વીકોમાલી, પોઇંટદીગાલ, પોઇંટપાલ મૈરા, મેટ્યુરા, ને કાલપુરા એ શહેરો છે. એમાં કાંડી સિવાય બીજાં બધાં બંદર છે. લંકાને હિંદુસ્તાન વચ્ચે એડમ નામે પૂલ છે. શામુદ્રધુની, પાલુકની. અખાત. મનારનો છે ત્યાં મોતી નીકળે છે. પેદારા. લંકામાં હાથી ઘણા છે. તેથી હાથીદાંત ત્યાંથી ઘણો આપે છે તેમ ગરમ મસાલા, તજ, જાયફળ, જવંત્રી, તમાલ પત્ર, લવીંગ, સોપારી, ચોખા, નાળિયેર વગેરે પણ થાય છે.

લક્ષદ્વીપ, માલદ્વીપને આન્દમાન.

એમાં દેવી રાજ રાજ કરે છે. એ આરબી સમુદ્રમાં છે. આંદમાનમાં પોર્ટબ્લેર કરીને બંદર છે. ગવર્નર જનરલ લાર્ડ મેયોનું મૃત્યું આ ખેટમાં થયું હતું એ ખેટમાં કાજે પાણીએ મોકલે છે. પ્રથમ સીંગાપુરમાં આકલતા. એની દક્ષિણે નિકોબાર ખેટનું ટોળું છે.

હિંદુસ્તાનની નદીઓનું વર્ણન.

(૧) ગંગા—એ ૧૫૦૦ મલ લાંબી છે. તે ગંગોત્રી શિખરમાંથી નીકળી વાયવ્ય પ્રાંતને બંગાળામાં થઈ બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. તેને મળનારી નદીઓ—જમના, ગોમતી, ગોગરા, ગંડકી, કૌશકી, રાપતી, ભોગાવતી, રામગંગા મહાનંદા, તીસ્તા ને સોણ. તેના પરનાં શહેર—બદ્રીનાથ, હરીદ્વાર, મીરત, ફરકાબાદ, કનોજ, કાનપુર, ફતેહપુર, અલ્હાબાદ, મિરજાપુર, કાશી, ગાજીપુર, ચુનાર, બકસર, દીનાપુર, પટણા, માંગીર, ભગલપુર, રાજમહાલ, ને મુસિદાબાદ છે. હુંગલી એ ગંગાનો ફાંટો છે. ને એ ફાંટાપર કલકત્તા છે. (૧૫૦૦)

(૨) સિંધુ—હિમાલયની ઉત્તરે તિબેટમાં માનસરોવર પાસેથી નીકળી કાશ્મીર, પંજાબ ને સિંધમાં થઈ આરબી સમુદ્રને મળે છે. ને તેને કાબુલી ઝેલમ, બીઆ રાવી, ઓનાબ, સતલજ એ નદીઓ મળે છે. તેના પર અટક, કાલાબાગ, ડેરા હસિમાઈલખાં, દેરાગાજીખાં, મિથનકોટ, સકર, બકર, રોરી, સેવાન, હાલા, હૈદ્રાબાદ, ઠકા ને કરાંચી છે. ને શીકારપુર તે સિંધુ નદીના ફાંટા પર છે. (૧૭૦૦)

(૩) જમના—જમ્નોત્રી શિખરમાંથી નીકળી વાયવ્ય પ્રાંતમાં વહી અલ્હાબાદ આગળ ગંગાને મળે છે. એને અંબલ, ખેટવા વગેરે નદીઓ મળે છે, તેના પર શહારણપુર કર્નાલ, પાણીપત, મુજફ્ફરનગર, દીલ્હી, મથુરા, આગ્રા, કાલ્પી ને અલ્હાબાદ છે.

(૪) બ્રહ્મપુત્રા—એ તિબેટમાંના માન સરોવરમાંથી નીકળી પૂર્વ તરફ હિમાલયના પૂર્વ છેડા તરફ વહી આસામ

મને બંગાળામાં થઈ બંગાળાના ઉપસાગરને મળેછે, તે ઉપર તેજપુર, ગૌહતી, નવગામ, ઢાંકા વગેરે શહેરો છે. તેને તિબેટમાં સાંપુતે તેના મુખ પાસે મેઘના કહેછે. (૬૦૦ હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પછી).

(૫) ઈશિવતી—એ હિમાલય પર્વતમાંથી નીકળી બંગાળાના ઉપસાગરને મળેછે તેનાપર પ્રોમ, અસાઈ, રંગુત છે.

(૬) નર્મદા—ગોંડવનમાં અમરકંટકના ઊંચા મેદાનમાંથી નીકળી મધ્યપ્રાંત, ભોપાળનું રાજ ને ગુજરાતમાં થઈ અંબાતના અખાતને મળેછે. તેપર જ્યલપુર, હુસંગાળાદ, નીમાર મંડળેશ્વર, નાંદોદ, ભરૂચ વગેરે શહેરો આવી જતાં છે. (૮૦૦)

(૭) તાપી—સાતપૂડા પર્વતમાંથી નીકળી મધ્યપ્રાંત, આ નદેશ, ને ગુજરાતમાં થઈ અંબાતના અખાતને મળે છે. તે પર જુરાનપુર ને સુરત છે. (૪૬૦)

(૮) ગોદાવરી—એ પશ્ચિમઘાટમાં ત્રંબક ટેકરીમાંથી નીકળી મહારાષ્ટ્ર, નિજામનું રાજ, ને ઉત્તરસિરકારમાં થઈ બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. તેને પાંજરા, વર્ધા, ને વાઈ નગંગા મળેછે, તેનાપર નાશીક, ત્રંબક, પેડણુ, નિર્મળ નાંદેડ, રાજમહેદ્રી ને યાનાન છે. ગોદાવરીના કાંઠા આગળથી ઈ. સ. ૧૫૧૫ માં કોહીનુર હીરો જડ્યો હતો. (૬૦૦)

(૯) કૃષ્ણા—એ પશ્ચિમઘાટમાં મહાબળેશ્વર પાસેથી નીકળી, મહારાષ્ટ્ર, નિજામનું રાજ, ને ઉત્તરસિરકારમાં થઈ બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે તેને ભીમા, તુંગભદ્રા, ઘટપ્રભા, મહાપ્રભા ને મુશી એ નદીઓ મળે છે. તેનાપર મહાબળેશ્વર, વાઈ, કનાડ ને મસ્જીનીપટ્ટન છે. (૮૦૦)

(૧૦) મહા—ગાંડવનમાંથી નીકળી મધ્ય પ્રાંત ને ઓઢી-આમાં થઈ અંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. તેના પર સંબલપુર ને કટક છે. (૫૨૦)

(૧૧) કવેરી—સિંહાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી મહીસુરને કૃર્ણાટકમાં વહી અંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. તેના ઉપર શ્રીરંગપટ્ટન, ત્રાંકવીઆર ને ત્રીચીનાપત્તી છે. (૪૫૦)

(૧૨) આહ્મણી—છોટાનાગપુર પાસેથી નીકળી કટકપ્રાંતમાં થઈ અંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. (૪૦૦)

(૧૩) સુવર્નરેખા—છોટાનાગપુર પાસેથી નીકળી બહાર ને અંગાળામાં થઈ અંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. (૩૦૦)

(૧૪) સાયરમતી—ઉદ્દેપુર પાસેના ડુંગરામાંથી નીકળી રજપુતસંસ્થાતને ગુજરાતમાં થઈ અંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. તેને કોઠે અમદાવાદ છે. (૨૦૦)

(૧૫) મહી—માળવામાંથી નીકળી માળવા ને ગુજરાતમાં થઈ અંબાતના અંબાતને મળે છે. તેપર અંબાત છે. (૩૬૦)

(૧૬) વૈતરણી—એ છોટાનાગપુર પાસેથી નીકળી પોઈ-ટપાલમૈરા પાસે અંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

(૧૭) ભાદર—જસદણ પાસેથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે તેનાપર સોરાણ, જોતપુર વગેરે છે.

(૧૮) પબ્બર, પબ્બાર, પબ્બાર એ ત્રણે નદીઓ મહીસુર ના નંદીકુર્ગ ડુંગરામાંથી નીકળી અંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. પબ્બાર ઉપર કડપા ને નેલુર છે તથા પુબ્બાર ઉપર વેલુર છે.

(૧૯) લુણી એ અરવલી પર્વતમાંથી નીકળી જોધપુરના

રાજ્યમાં થઈ કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે.

(૨૦) ખરાસ એ નદી વિંધ્યાચળ પર્વતમાંથી નીકળી રજપૂતસંસ્થાન ને વાયવ્ય પ્રાંતમાં થઈ જમના નદીને મળે છે. તે ઉપર ઉદેપુર, ચિત્તોડ ને ટોંક છે.

(૨૧) ધોધરા હિમાલય પર્વતમાંથી નીકળી વાયવ્ય પ્રાંત ને અયોધ્યામાં થઈ ગંગાને મળે છે તેપર અયોધ્યા ને ફેજાબાદ છે.

(૨૨) ચંબલ વિંધ્યાચળ પર્વતમાંથી નીકળી જમનાને મળે છે. તેપર કોટા ને ષોળપુર છે.

નદિઓનું વિશેષ વર્ણન.

તુંગભદ્રા ઉપર કર્નૂલ, ક્ષિપ્રા નદીપર ઉજ્જન, ધારાનદી પર ઊંચ, બાવલપુર ને અહમદપુર, ખરાસ નદીપર ચિત્તોડ ને ટોંક. ખરાસ એ ચંબલને મળે છે. ચંબલ ઉપર કોટા ને ષોળપુર છે. પાદનગંગા એ વાહનગંગાને મળે છે. ગોમતી ઉપર લખનૌ છે. ગોત્રા અથવા સરયુ નદી ઉપર અયોધ્યા, રાવીપર લાહોર, ગોદાડા નદી જુટાનમાં છે. તથા કાળી નદી એ નેપાળની હદ કરે છે. સતલજ એ રાવણહદ સરોવરમાંથી નીકળે છે. બીમા કૃષ્ણાને મળે છે. ને નીરા તથા સીના એ બે નદીઓ બીમાને મળે છે. ઝેલમ ઉપર ઝેલમ. રાવી ઉપર લાહોર. સતલજ ઉપર લુધીઆના ને શમલા છે. કાબુલી નદી ઉપર પેશાવર, પૂણી ઉપર અકોલ હકીમપુર. બીમા ઉપર ઇંદાપુર ને પંદરપુર. તુંગભદ્રાપર હરીહર, ને કર્નૂલ છે. પ્રાણહિતાપર ચંદા ને હીંગણધાર. પુલારપર વેલુર ને જાફાબાદ, માંજરાપર બેદર છે. ધોધરાપર શીકરલ, ફેજાબાદ, અયોધ્યા,

ને જમલા છે. સોત ઉપર દીનાપુર, હુગલીપર કલકત્તા.

હિંદુસ્તાનનાં પ્રાંતવાર ગામ.

મદ્રાસ ઇલાકો—ગંજમ, શીકાકોલમ, વિજયનગર, કોકોનાદા, કોરીગા, યાનાન રાજમહેદ્રી, નીઝામપટ્ટન, વિશાખપટ્ટન, ગં-
તુર, કર્નુલ, અધ્વની, બહારી, ગુત્તી, કડપા, રાયોટી,
નેલુર, એલુર ચીતુર, ઉત્તકમંડ, મદ્રાસ, અર્કોટ, વેલુર
કાન્નેવરમ (૨૫) વાંદીવાસ, ચેસલપટ, સેન્નમ, પોંદેશ્રી,
પોર્તોનોવો, કારીકલ, નાગપટ્ટન, તંજાવર, ત્રીચીનાપલી
કોલ્લપટ્ટુર, ડિંડીગલ, પુદુકોટા, મથુરા, દેવીકોટા, રામચર,
ત્રીણીવેલી, તુતુકુંડી બંદર, બેપુર, માહી, કાનાનુર, મંગલુર,
૪૬ રામનાથ,

ત્રાવણકોરનાં ગામ—ત્રિવાંદ્રમ, કોચી, કોતંગનુર, આ-
લપલી (૫) કેલોન.

મહિસુરનાં ગામ—મીરંગપટ્ટન, મહિસુર, બેંગલુર,
મરકારા, કોલા, શેરા, ચિતલદુર્ગ, હરિહર, ચીમુગા, બેદનુર,
ફેજલપેઠ, વીરાજેપેઠ. ૧૩ હુવસુર.

નીઝામના રાજનાં ગામ. હૈદરાબાદ, શિકંદરાબાદ, જા-
ફ્રાબાદ, દોલતાબાદ. વરંગુળ, નિર્મળ, નાંદેડ, આરંગા-
બાદ, જલના, બેદર, ગોવગકોંડા, ખલોરા ઉમરાવતી, પૈ-
ઠણ, મલકેડે ૧૬ કમમેટ.

મધ્ય પ્રાંતનાં ગામ—સબલપુર, જબલપુર, નાગપુર,
વિલાસપુર, રતનપુર, દમોહ, સાગર, નરસીંગપુર, હુસંગા-
બાદ, બેતુલ, અકોલે, હંગણાષાટ, ચંદા, ખુરાનપુર,
ચંદવાડા, ૧૬ કોંપતી, ધલીચપુર, બરતાર ઉફેજગદલપુર,
ખંડવા, આશીરગઢ, ૨૧ ગાવલગઢ.

સિંધીયાનારાજનાં ગામ—ગ્વાલીઅર, ચંદેરી, ઝાંસી,
મોરાર, ઉજ્જવન, રતલામ, બેલસા, મહેસર, નરવર ૧૦ લશ્કર
ભોપાળનાં ગામ—ભોપાળ, સિંદુર.

બુદ્દેલખંડ—પન્ના, રેવા, છત્રપુર, તેહરીને ચરકારી.

હોલકરનું રાજ—જંબુવા, ઈંદુર, માહુ, ધાર, આમગ્રી-
રા, મંડળેધર. નીમાર ૮ નીમીચ.

રજપૂત સંસ્થાન—જેઠપુર, કોમલખેર, શિરોહી, બુંદી, કોટા,
કાલણાપદ્મ, બિદેપુર, ટુંગરપુર, વાંસવાડા, પ્રતાપગઢ, ટોક,
ફિરોલી, જળપુર ૧૪ માંચેરી. અલવડ, નાગોર, મિકાનેર,
જસલમીર, અજમેર, ભાવલપુર હિંચ, ભરતપુર, કીસન-
ગઢ, નસીરાબાદ, પાલી, ચિત્તોડ, દીગ, ૨૮ ધોળપુર.

પંજાબ. લાહોર, અમૃતસર, મુલતાન, જલંધર, દેરાગા-
જાખાં, કાલાબાગ, અટક, પેશાવર, શીઆલકોટ, રાવળ-
પીંડી, ચીલીઅનવાળા, ગુજરાત, રામનગર, ૧૪ સોમ્બો,
ન, અલીવાળ, કપુરથલા, ફિરોજપુર, લુધીઆના, શીમલા,
દિલ્લી, રહતક, હિસર, સ્થાનેશ્વર, કર્નાલ, દેરાઈસિમાલખાં
અંબાલા, મીટનકોટ, ૨૮ ઝેલમ,

પ્રત્યાલા. પ્રત્યાલા, સરહિંદ, ફરિદકોટ, સિંદ (જંદ),
(૫) કળશીયા.

કાશ્મીર. કાશ્મીર, ઇસનામાબાદ, લદાક, હુન્નરા, યમુ.

અયોધ્યા—લખનૌ, ફૈજાબાદ, બરેલ, કાનપુર, રાયમ-
રેલી, સિતાપુર, અયોધ્યા (ઝૌંદ) જુરાનપુર. ૬ બિયુર.

વાઘ્યપ્રાંત—અલ્હાબાદ, આગ્રા; મથુરા, બનારસ, મી-
નગર, બદ્રીનાથ, કેદારનાથ, હરિદ્વાર, ગોરખપુર, આલ-
મોરા, જુવાનપુર, ગાજીપુર, મુનાર, મીરજપુર, ૧૫ કશી-

જર, હમીરપુર, કાલ્પી, જલવણ, ઇટાવા, મૈનપુરી, અલી-
ગઢ, બરેલી, મુરાદાબાદ, નૈનિતાલ, મિરત, મુજફ્ફરનગર,
રૂડકી, શાહરહુપુર, કનોજ, કાશી (૩૨) પાણીપત.

બંગાળા ઇલાકો. કલકત્તા, મતલાહ, ફોર્તવિલીયમ, ચી-
નમુરા, ચંદ્રનગર, ઢાંકા, ચીરામપુર, બરીસાલ, હુગલી, બ-
દવાન, રાણીગંજ, કાશીમબજાર, રાજમહાલ, બાગલપુર
૧૫ બહાર, દીનાપુર, ગયા, મેદનીપુર, કટક, જગન્નાથપુરી
પટણા, મોંગીર, બક્સાર, દીનાંજપુર, કૃષ્ણનગર, પ્લાસી,
બ્રહ્મપુર, ટીપરા, ચીતગાવ, મુર્ચિદાબાદ ૩૧ હજારીબાગ.

આસામ. ગૌહતી, નવગામ, રંગમતી, ચેરાપુંજી, દર-
ંગ, શીલહટ, સીલચર, તેજપુર (૯) લકીમપુર.

નેપાળ. જમલા, ગુરખા, ખટમંડુ, મકાનપુર, લલીતપદ્મન.

બુટાન. યુનાંખાં, તાસુદન.

બ્રહ્મદેશ. પ્રોમ, પેથુ, રંગુન.

લંકાનાં ગામ. કાંડી, કોલંખો, નીગંપો, ત્રીકોમાલી, પોં-
હટદીગાલ.

~~હિંદુસ્તાનનાં~~ હિંદુસ્તાનનાં આડાંચવળાં ગોઠવેલાં ગામ.

મદ્રાસ. મહિસુર, કરાંચી, હૈદરાબાદ, જબલપુર, જંબુવા.

~~આ~~ આ ગામ અનુક્રમે અમુક બગોળના વારા પ્રમાણે
પુછ્યાનો મહાવરો, રાખ્યાથી બધાં ગામ, હોકરાએને
સહેજ આવડી જાયછે, વળી શિક્ષક મોટેથી ગામ પુછે
તેમાં જેટલાં યાદ આવે તેટલાંજ પુછાય છે ને બાકીનાં
રહી જાયછે. તો તે હરકત આ ગોઠવણથી દૂર થશે. વ-
ળી હોકરાએ પોતાની જાણે પણ આ પ્રમાણે એક બી-
જાને પૂછપૂછ કરેતો તેમને મહાવરો પડી સહેજ બતાવતાં
આવડી જાયછે. પચીસ, પચીસ ગામ આંકડો મૂક્યોછે
જેથી ઝાઝાંગામ જણી અમુકજુ થાય નહીં.

ગ્વાલીયર, (હિદ્રાપાદ બીજું) ભોપાળ, પન્ના, શિકારપુર,
જ્ઞેધપુર, દીલ્હી, ઐયરપુર, પ્રતાલા, શ્રીનગર.

નગરપાર્ક, લખનૌ, કલકત્તા, હાલા, ગૌહતી, ખટમંડું,
તાસુદ્દત, ઓનસુરા, ત્રીવાંદ્રમ, શ્રીનગર, (દ્રાશ્મીરનું)
ઉમરકોટ, રંગુત, વિસાગપદ્મ, ઠકા, શ્રીરંગપદ્મ, ઐરે-
ગાન્નાદ, ચાહગંદર, નાગપુર, ઇંદુર, કાંત્રી, ધોળપુર, ચિંહુર,
દેવા, શેવાન, જ્યપુર, લાહોર, લાહ્યાના, જાંદ, આગ્રા,
શકર, યુનાખાં, હુજરા, જોડ્યાપાદ, કોચી, ખેચુ, બકર,
કાનપુર, ઢાકા, રોરી, નવગામ, ગુરખા, ભૂજ, વાંદીવાસ,
બેંગલુર. માંડવી, શીકંદરાપાદ, હજીવપુર, અંજર, ધાર,
ઉજ્જની, લખપટ, છવપુર, ઉદેપુર, વઢવાણ. મુલતાન, ક-
રીદકોટ, અહલાપાદ, ધરંગધા, કૌનપાદ, મુરાદાપાદ. ગો-
ડલ, રંગમતી, જમલા. રાજકોટ, ઈસલામાપાદ, કોતંગનુર
નવાનગર, પ્રોમ, ત્રિચોનાપલી, જુનાગઢ, મરકારા, જા-
ફાપાદ, ગોરખી, રતનપુર, માહુ, બાવનગર, રતલામ,
પોંદેશી, અજમેર, લુધીઆના, ધોરાજી, કળશીયા, મથુરાં
જેતપુર, પોતોનોવો, રાયખરેલી, વાંકાનેર, રાણીગંજ. તે-
જપુર, અમદાવાદ, મચ્છલીપદ્મ, લક્ષ્મીપદ્મ. લદાક, વી-
રમગામ, ત્રીસુર, ગંતુર, સુરત, કોલા, દોલતાપાદ. બરચ
વિલાસપુર, આમશેરા, પાલણપુર, ચંદેરી, કર્તુલ, ડીસા,
કીસનગઢ, અલીયનવાળા, વિજયનગર, એમદાવાદ, મીરત,
મુલતાનપુર, ઓનસુરા, કપડવંજ, ચીરાપુંજી, નિઝામપદ્મ,
શેરા, ખંભાત, ઉદેપુર, કાશી, ચેલાંખં ધુળીઆ, હરિહ-
ર, મલકોડે, માલેગામ, સંબલપુર, નામાર, આલીસગાવ, ઝાં

સી, દેવીકોટા, નાયીક, ઝાલણાપદન, ગુજરાત, સિંબર,
 સુશિદાબાદ, ખુરાનપુર, અકોલે, ચંદ્રનગર, ગંજન, મે-
 વાસી, શીમુગા, નરસીંગપુર, વસાઈ, મંડગેશ્વર મોરાર,
 કન્યાકુમારીકા, કોમવત્તેર, પૂણા દેરાગાજીખાં, કનોજ, ક-
 હ્યાણ, કીરોલી, નાગંપો, મથુરા, માંગીર, કોકોનાદા, કાંડી,
 ત્રીકામાલી, ખેદનુર, કલ્યાણી, અહમદનગર, દમોહ, નાગપ-
 દન, ચીતલકુર્ગ, અકલકોટ, ભેલસા, શીરોહી, મુંગાઈ,
 સોમ્પ્રોન, કર્લીજર, અલીબાગ, પટણા, લકીમપુર, સા-
 સવડ, તુતુકુંડી, જલના, આવજપુર, ઇંદાપુર, દેરાઈ-
 સમાઈલખાં, ચુનાર, જગન્નાથપુરી, સોલાપુર, સીલહટ,
 મંદેસર, પંદરપુર, કાલીકટ, સતારા, સાગર, ભુંડી, રામન-
 ગર, પાણીપત, ફજટણ, રાજમલાલ, ટાલીચેરી, મહાવળે-
 શ્વર, ગોવળકોડે, હુંસંગાબાદ, સાંગલી, વિક્રાનેર, સ્વાનેશ્વર,
 જત, કાલ્પી, ચીતંગાંગ, જમખંડી, કાનાનુર, ઇલોરા, બા-
 ગલકોટ, બૈતુલ, મંગલુર, બદામી, કોટા, અટક, બેલગામ,
 દેવીકોટા, ટીપરા, સાવંતવાડી, રાજમહોદ્રી, વરંગુળ, ચંદા,
 કર્ણાટક, કીરોલી, કાલાબાગ ઇટાવા, કાચાર, ધારવાડ,
 સેલમ, ઉમરાવતી, પોઈટદીગાલ, ખુરાનપુર, જસલમીર,
 મધુરા, અમૃતસર, મિરજાપુર, ગયા, કોઈબટુર, પૈંકણ,
 કાંપતી, સાવનુર, અલવડ, બહારી, ગાજીપુર, જલંધર,
 બદવાન, સદાશિવગઢ, કાંજેવરમ, નિર્મળ, બરતપુર, અં-
 બાલા, ગોવા, શાહરણપુર, મતનાહ્યાનાન, હુતાવર, નાંદેડ,
 કોટા, ફિરોજપુર, માલવણ, જુવાનપુર, કટક, કમમેઠા,
 રાજપુર, નાગૌર, રાવળપીંડી, ગુત્તી, કુચબહાર, પેલુર,
 ચિતુર, રત્નાગીરી, પેશાવર, શાહજહાંપુર, શ્રીરામપુર, ચી-

તુર, પ્રતાપગઢ, અલીવાળ, અરકાઠ, બરેલી, બાગલપુર
તંજાવર, હુંગરપુર, તાંકવીઆર, વિરાજેદ્રપેક, હિસર, ગોર-
અપુર, કૃષ્ણનગર ડીંડીગલ, બરેઅ, વાંસવાડા. રૂહનક,
રામેશ્વર, નૈનીતાલ, મંડજેશ્વર, હુંગલી, તીણીવેલી, ગુદલુર
નસીરાબાદ, શીમલા, પુદુકોટા, બદ્રીનાથ, બહાર, નેહુર,
હંચ, મીરત, માહી, આમશેરા, દીનાપુર. ફેજલપેક, અપુર,
હરીદ્વાર, ખાસી, બહાપુર, કંદારનાથ, શીયાળકોટ, કોર્ત-
વિલીઅમ, કર્નાલ, મેદનીપુર, કિત્તકમંડ, મુજફ્ફરનગર, બ-
ગસર, કોર્સીંગા, બાલાશેર, અધ્વની હમીરપુર, રાજમહાલ
રાઓટી, ફરકાબાદ, હુવસુર, કાશીમબત્તર, ચેંગલપટ, અ-
લીગઢ, જલપડા, દીનાજપુર, માચિરી, કપુરથલા, કારીકલ
રૂડકી, સરહિંદ, અયોધ્યા, રામેશ્વર, શીકાકોલમ, કડપા, વગેરે.

હિંદુસ્તાનની રાજ્જરીતી.

આખા હિંદુસ્તાન ઉપર અમલ કરનાર વિભાગતથી વા-
ઈસરાય કે ગવર્નરજનરલ કરીને અધિકારી આવેછે, તેના
હાથ નીચે મુંબઈને મદ્રાસ, બેંગાલમાં ગવર્નરો, પંજાબ,
વાયવ્યપ્રાંતોને બંગાલામાં લફ્ટેનન્ટ ગવર્નરો છે મહિસુર,
મધ્યપ્રાંત, અયોધ્યા, આસામ અને અિટીશ બ્રહ્મદેશમાં
કમીશનરો છે. તેઓ પોતપોતાની હદનો બરાબર બંદોબ-
સ્ત રાખેછે, ને ગવર્નરજનરલના હુકમ પ્રમાણે વર્તેછે.

એ સિવાય નિજમનું રાજ, હોશકરનું રાજ, સિંધિયાનું
રાજ, રજપૂત સંસ્થાનો નેપાળ, અને બીજાં દેશીરાજ્યોમાં
ગવર્નરજનરલ તરફથી રેસીડેન્ટ અથવા પોલિટિકલએજન્ટ
રાખેલા હોયછે. તેઓ પોતાનાં તાબાનાં સંસ્થાનોના કાર-
બારમાં હાથ ન ધાલતાં બંદોબસ્ત રાખેછે. ને અપીલો
વગેરે સાંભળે છે.

વળી હિંદુસ્તાનની બહારના રાજ્યો જેમાં ઇંગ્રેજ સર-કારના રેસીડેન્ટો રહે છે તેમના પર તથા આસપાસના બેટો ઉપર પણ ગવર્નરજનરલનો હુકમ ચાલે છે. ને લંકામાં મહારાણી તરફથી જૂદોજ ગવર્નર જાય છે.

* હિંદુસ્તાનનું સામાન્ય વર્ણન.

નદીઓ—ગોદાવરી, કૃષ્ણા, પન્નાર, કાવેરી, તુંગભદ્રા, વર્ધા, બીમા, તાપી નર્મદા, મહા, સોન, ચંબલ, ખેટવા, સિંધ, ક્ષીપ્રા, લુણી, સાગરમતી, સિંધુ, જલમ, સતલજ, ગંગા, જમના, ગોઆ, બ્રહ્મપુત્રા, ગંડકી, હુગલી, બાગેરથી આઝમગઢી, બાદર, મહી, સાગરમતી, ધરિાવતી, પેયુ વગેરે.

પર્વત—પૂર્વઘાટ, પશ્ચિમ ઘાટ, નીલગીરી, નંદીદુર્ગ, સા-તપુરો, વિંધ્યાચળ, આબુ, અરવલી, ચીતુરના હુંગરા, હિમાલય, શિવાલીક, રાજમહાલ, છોટાનાગપુર ને આઢી-આના હુંગરા, હાલા, સુલેમાન, દાંતા, પાવાગઢ, ગીરનાર, પળ, કાશ્મીરના પહાડ વગેરે.

સરોવર—વુલર, સાંબર, ઘેબર, ચીલકા, કોલર, પુલીકટ, વગેરે છે તેમાં ઢેબર ને વુલર વિના બીજાં બધાં આરાં છે; તથા બોપાળ પાસે એક મોટું તળાવ છે.

બંદર—કરાંચી, શાહબંદર, લખપટ, જોડીઆ, પોર-બંદર, મહુવા, બાવનગર, ઘોલેરા, અંબાત, બરચ, સુર-ત, કમણ, મુંબાઈ, રત્નાગીરી, ગોવા, હુનાવર, મંગલુર,

* નાની નદીઓ પ્રાંતવાર વર્ણનમાં આવી જાય છે મટિ આંહી કક્ત મોટી મોટી નદીઓ બની છે.

કાનાનુર, કાલીકટ, ખેપુર, કોચીન, વુતુકુંડી, મદ્રાસ, મ-
ચ્છલીપટન, કલકત્તા, વસાઈ, રંગુન, વગેરે.

ભૂશિર—૧ માંજ, ૨ જગત પોઈટ, ૩ દીવ, ૪ કેપ-
રામાસ (૫) કેપકુમારીકા, ૬ પોઈટકાલીમર, ૭ પોઈટદેવી,
૮ પોઈટપાલમૈરા, ૯ કેપનિગ્રાઈસ વગેરે.

અખાત—કચ્છનો અખાત, ખંયાતનો અખાત, મના-
રનો અખાત, બાલાસુરનો અખાત, મારઠાખાતનો અખાત,
અને બંગાલાનો ઉપસાગર.

ખેટ. મનોરા, સંકોદ્રા, દિવ, સાષ્ટી, મુંબઈ, કરજે, ધા-
રાપુરી, લંકાં, રામેશ્વર, મનાર, આનંદમાન, નીકોબાર
લક્ષદ્વીપ, માલદ્વીપ વગેરે.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં—કાશી, બદ્રીનાથ, જગન્નાથપુરી, દ્વા-
રકાં, પ્રભાસપાટણ, ચાણોદ, કન્યાળી, નાથિક, રામેશ્વર,
મયૂરાં, પ્રયાગ, (ગયા) પંદરપુર, પુષ્કળજી, શ્રીનાથજી,
સોમનાથ વગેરે.

હવાખાવાનાં ઠેકાણાં—ખાલાચડી, મહાબળેશ્વર, માથેરાન,
આયુ, નીલગીરી ડિંડીગલ, દાર્જિલીંગ, શીમતા, મરી,
હજરીબાગ વગેરે.

સાચુદ્રધુની—પાલુની તે મનારના અખાત અને બંગા-
લાના ઉપસાગરને જોડે છે તથા હિંદુસ્તાનને લંકાં એ બે
જમીનના મોટા ભાગને જુદા પાડે છે.

દુઆખ—રાયચોર, જલધર, બારી, રચના, જેચ,
સિંદસાગર ને અંતરવેદી.

દ્વીપકલ્પ. કાઠિયાવાડ અને હિંદુસ્તાનનો દક્ષિણભાગ
એટલે દક્ષિણ.

હિમાલયનાં શિખર ધવનગિરી, એવરેસ્ટ, કાંચીનગંગા,
અમલારી, ગંગોત્રી, જ્યોત્સ્નાની કેલાસ છે.

કચ્છના અખાતને મળનારી નદીઓ—મચ્છુ, આણ.

ખંભાતના અખાતને મળનારી—શુવ્રણ, સાબરમતી
મહિ, નર્મદા, તાર્પી વગેરે.

ખંભાજાના ઉપસાગરને મળનારી—ગોદાવરી, કૃષ્ણા,
પનેર, પનાર, પલાર, કાવેરી, મહા, પ્રાક્ષણી, વૈતરણી,
ડુંગલી, ગંગા, અક્ષપુત્રા, સુવર્નરેખા વગેરે.

જળક્ષેપ પ્રદેશો—ગ્વાલીયરનો ઉતરભાગ, ઉદેપુર, ડુંગર
રપુર, વાંસવાડા, જંબુઆના રાજનો ભાગ, મધ્યપ્રાંતને
મહીસુરનો વચ્ચો ભાગ.

રેતીનાં રણ—જસત્રમીરનું રણ, નગરપાર્કેરનું રણ, ક-
ચ્છનું રણ ને પાણીપતનું મેદાન.

ઉચ્ચપ્રદેશ, માળવા, મધ્યપ્રાંત, મહિસુર, કાશ્મીરને દ-
ક્ષિણ હિંદુસ્તાન.

ડેહા—સિંધુનો, કૃષ્ણાનો, ગોદાવરીનો, ગંગાનો, અક્ષપુત્રાનો,
ધરાવતીનો, મહીનો, અને કાવેરીનો, ત્રીકોણ પ્રદેશ.

હિંદુસ્તાનના ડુંગરી રસ્તા—ખોલનધાટ, ખેખરધાટ, ખા-
ળામુળા, નિતી, રીટંકા.

હિંદુસ્તાનના કિલ્લા—જાજી, મંદેધર, ખલારી, બરતપુર,
અલ્હાબાદ, ગ્વાલીયર ફોર્તસેન્ટ જામેજ, ફોર્તસેન્ટવીલ્કમ,
ફોર્તસેન્ટદેવી, ચિત્તોડ વગેરે.

છાવણીનાં ડુંગરો—પેશવર, કરાંચી, માહુ, તિમીચ,
ડીસા, પુના, ખેમલુર, કાંપતી, દીનાપુર, ખરાકપુર, અહ-
મદાવાદ, શિકંદરાબાદ, કાનપુર, રાજકોટ, સાદ્રા, જામના.

સાગર, ઇલીચપુર, છત્રીસગઢ, ગાલીયર, અલ્હાબાદ, મોરત જુરાનપુર,

રેલવે રસ્તા—હિંદુસ્તાનના ઘણા ભાગમાં રેલવે થયેલી છે ને તે બધી રેલવેનું મથક મુંબઈ છે એ મથકની, પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, અને દક્ષિણ દિશાએ તેની શાખાઓ નીકળે છે.

૧ પહેલીશાખા—મુંબઈથી વાયવ્ય તરફ નાશીક, નશીરાબાદ, જંબલપુર, અને અલ્હાબાદ સુધી ગએલી છે. એ લાઈનનો નસીરાબાદ આગળથી બીજો ફાટો નીકળી મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં નાગપુર સુધી જાય છે.

૨ બીજીશાખા—અલ્હાબાદથી પૂર્વમાં કલકત્તા સુધી એક લાઈન જાય છે કલકત્તાથી દાર્જીલીંગ સુધી એક નાની શાખા છે.

૩ ત્રીજીશાખા—મુંબઈથી ઉત્તરમાં અમદાવાદ વડવાણ આગળ થઈ કાઠિઆવાડમાં બાવનગર સુધી એક લાઈન જાય છે. ને એ લાઈનનો અમદાવાદ રેલેશનથી બીજો ફાટો ઉત્તરમાં પાલનપુર અજમેર આગળ થઈ આગ્રે બીજી શાખાને મળી જાય છે. ને ત્યાંથી પંજાબમાં અમૃતસર આગળ થઈ બાવલપુરમાં જાય છે તે બાવલપુરથી સિંધમાં સકર સુધી જાય છે.

મુંબઈથી અગ્નીપૂર્ણ તરફ પુનાને સોલાપુર, આગળ થઈને એક લાઈન જાય છે; તે ડેઠ મદ્રાસ જઈને અટકે છે. અને મદ્રાસથી તેની એક શાખા પશ્ચિમ તરફ નીકળી કાનાનુર જાય છે તથા બીજી દક્ષિણ તરફ તંજાવરમાં મળ્યા પુલ્કુંડીને ત્રીણીવલી સુધી જાય છે ઉપર પ્રમાણે રેલવેની મોટી મોટી શાખાઓ છે સિવાય મહીસુર સિંધ વગેરેમાં ગએલી નાની શાખાઓ પણ છે.

ધર્મ—હિંદુસ્તાનમાં, હિંદુ, મુસલમાની, ખ્રીસ્તી, જૈન, નાનકશાઈ, બાધ, ખ્રિસ્ત વગેરે જુદા જુદા ધર્મ ચાલે છે.

પેદાશ—મધી જાતનાં અનાજ, શેરડી. ખાડ, ગળી, ફે, અફીણ, તમાકુ, શાક, બાજી, ચા, કમુંબી, તેલ, મરી, જાયફળ, તેજનાં ઈમારતી લાકડાં. સુરોખાર, ફટકડી, કોમલા, જવાહીર, મોતી, કિમતી પથરા, સર્પ પ્રકારની વનસ્પતિ, હાથી, ઘોડા, હંટ, હરણ, ચિત્તા, વાઘ, મોર, પોપટ, હંમ, ચેના, સુંદરપીંછાળાં પક્ષી વગેરે છે.

પ્રાંતવાર શેહેરની પ્રખ્યાતી.

૧ મદ્રાસ ઈલાકો.

મદ્રાસ—એ રાજધાનીનું શહેર છે. તેનું બીજું નામ ચિનાબપટ્ટન છે તેમાં તે પ્રાંતનો ગવર્નર રહે છે. ખલાસી. ૬ પાકે છે. ત્રીચીનાપત્રી. સાહેબ લોકને પીવાની બીડીઓ યામ છે. તુતુકુંડી. તેની પાસેના દરિયામાંથી ઘણાં સરસ મોતી નીકળે છે.

મંગલુર—સોપારી યાય છે. કારીકલ. ઇંગ્રેજ વગેરે લોક પહેલા ત્યાં ઉતર્યા હતા.

મહલીપટ્ટન—જોટ ને પાધડી. કોચીન ત્યાંનાં સરોવર એટલાં મોટાં છે કે તેમાં વહાણો ચાલે છે.

રામેશ્વર—હિંદુલોકનું છેલામાં છેલું દક્ષિણમાં જવાનું કેકાણું છે. તેને સેતબિંદુરામશ્વર કહે છે. આશપ્તી. સાશ્વ-ઓખા, ડાંગરને તેજના યાય છે.

૨ મહિશુરેશ.

મહિશુર—તે રાજધાનીનું શહેર છે. ત્રીચીનાપટ્ટન. રીપુ તથા

હૈદરની રાજધાની હતી. હરીહર. એ કાગળો છે. આ પ્રાંતમાં રાજાઓનાં બંધાવેલાં જૂનાં સરોવર તથા ખંડેરો ઘણાં છે.

૩ વરાડ સહિત હૈદરાબાદ સંસ્થાન.

હૈદરાબાદ—અસલ નામ બાવનગર હતું. હાલ મુસી નદી પર નિકામની રાજધાનીનું શહેર છે. ષૌરંબાબાદ ષૌરંગજેએ વસાવ્યું છે. તેમાં રેશમી કાપડ. ગોવળકોંડા. હીરાની ખાણો હતી. પૈઠણ. ગોદાવરીને કાંઠે છે તેમાં શાળીયાહનની રાજધાની હતી.

દોલતાબાદ—તેનું બીજું નામ દેવગિરી તેમાં રામદેવના પંથજીના રાજાઓની રાજધાની હતી. નિર્મળ, નાંદેડ. એ બે ગોદાવરી નદી ઉપર મોટા શહેર છે. વર્ધાનદી. તેની પાસે કોયજાની ખાણો છે. બેદર. તેની પાસે કલ્યાણીનગરી હતી તથા ત્યાં બારુકારાચાર્ય પંડિત જન્મ્યા હતા. ઘલોરડા ત્યાં પર્વતમાં કોતરી કાઢેલાં દેરાં છે.

ઉમરાવતી. ૩ ના વેપારનું મથક છે.

૪ મધ્ય પ્રાંત.

જમલપુર—નર્મદા નદી ઉપર છે કાંશીયાલોકો પાસે તેજુ વણાવાય છે. નામપુર. નાગમતી નદી ઉપર છે. તેમાં પોતી-જોટા થાય છે. જુરાનપુર. તાપી નદી ઉપર છે. મલમલ, નેમ્મલાં થાય છે.

સંમલપુર—મહા નદી ઉપર છે એમાં હીરાનો વેપાર ચાલે છે. હિમલુપાટ. તેમાં ૩ થાય છે. ચંદા. તેની પાસે કોમજાને સોદાની ખાણો છે. ખંડવા. ઘડ. ભડોરા. નામપુર પાસે છે તેમાં ભરતકામ ચાલે થાય છે.

૫ મધ્યપ્રદેશી રાજધાની.

પન્ના—હીરા નાકળાણ બાર. મેટો કિલ્લો છે. તેમાં બો-
જમાં રાજધાની હતી. બજારો અને મોગલ પાટશાહના
વખતમાં રાજકુટુંબના માણસાનું કેદ કરતા ઉજ્જવન.
હિપ્રાનદી ઉપર છે તે વિક્રમનગરની તથા પ્રાચીન મા-
ળવાની રાજધાની હતી. હંદુર. હેનકરના રાજધાની છે.
રતલામ. અફીણને છાયલ. ભોંપાળ. બેગમ રાજ કરે છે.
રેવા. વાવેલા રજપૂતનું સંસ્થાન છે.

૬ રજપૂત સંસ્થાન.

જયપુર—એ શહેરના બાંધણી ઘણી સરસ છે. તે ચિ-
ત્રને માટે વખણાય છે. ચિત્તોડ ત્યાંનો કિલ્લો વખણાય
છે તેમાં શ્રીનાથજીનું દેરું છે. શિરોહી. તરવારો થાય છે.
વિકાનેરમાં સાંઢણીઆ. બેધપુર. હાથીદાંત, મામડાંને
કાચનો સામાન. ઉદેપુર. ખાહણ ધર્મનું પુષ્કરજી નામે
મોટુંતિથનું ધામ છે. તેમાં ખજાનું દેરું છે ને ત્યાં તેજ
નામનું તળાવ છે.

આણુ—અંબાબવાનીનું મોટું દેરું છે. પાલી. હીંગ જસ-
લમીર. જૈનનાં પુસ્તક બંડાર ઘણાં જૂન છે. ને ત્યાંના
કુવા ઉંડા છે. પ્રતાપગઢ. પાકાં ગળીઅલ રંગનાં છાયત્ર,
તથા રંગાટ કામ ઘણું સરસ થાય છે.

૭ પંજાબ.

લાહોર. રાજધાનીનું શહેર છે, તેમાં શત્રંજ થાય છે.
અમૃતસર. કાશ્મીરી સાલ થાય છે ને તે શીખનું પવિત્ર
ધામ છે. અટક. તેનો કિલ્લો અકબરે બાંધ્યો છે. પેશાવર
ત્યાંના ચોખ્ખા આખી કુનીઆમાં વખણાય છે, લુધીઆનાં

સાલો તથા કાપડ. દીડહી. એ હિંદુસ્તાનની રાજધાનીનું શેહેર હતું. શીમલા. ગવર્નરજનરલ હતાઆવા જાય છે.

અજરાત—ઈંગ્લેન્ડ તથા શીમને મેલી લડાઈ થઈ હતી.

૮ વાવ્ય પ્રાંત.

કાશી—તેનાં બીજાં નામ બનારસ કે વારાણસી છે. હિંદુઓની તિર્થંત્રી જગ્યા છે. તેમાં હોટાને પાતાંબર છે. ગાછપુર ગુજાબનું અંતર. ગોરખપુર તેનાં ગોરખનાથજી નું મંદિર છે. અલ્હાબાદ. તેનું બાજુ નામ પ્રયાગ ગંગા જમનને સરસ્વતિના સંગમ પર તિર્થંત્રી જગ્યા છે. કાનપૂર બાજરી નેચામડાનો સામાન થાય છે. આગ્રા તંબાકુ. ત્યાં નો તાજમહેલ આખી દુનિઆમાં વખલાય છે. મથુરાં તેમાં કૃષ્ણનો જન્મ થયો હતો. તેમાં પેડા સારા થાય છે. ખરેલી લોઢાનો સામાન. અલીગઢ હિંદુસ્તાનની ષોષ્ટ આફ્રીસાનો સામાન બનાવતાની માટી પેદા છે. બોથુર કાનપુર પાસે છે. બાજરાને પેન્સન આપી ત્યાં રાખ્યો હતો. ચુનાર શીરશાહની રાજધાની હતી કનોજ તેમાં રાઠાડ રાજની રાજધાની હતી.

અયોધ્યા પ્રાંત.

અયોધ્યા તેમાં રામનો જન્મ થયો હતો. લખનૌ ગામતી નદી ઉપર રાજધાનીનું શેહેર છે. તેમાં બરત કામ તથા ગાયન સારૂ થાય છે. ફૈજાબાદ. મલમલ ને ધાતુનાં કારખાનાં છે.

૯ બંગાળા ઈલાકો.

કલકત્તા—હુગલી નદી પર છે. હિંદુસ્તાનની રાજધાની છે. તેમાં ગવર્નર જનરલ રહે છે તેમાં મહાકાળીનું સ્થાનક છે. ચુર્ચિદાબાદ. ગંગાને કાંઠે છે. તેમાં બંગાળાની રાજધાની.

હતી. ઢાંકા, રેશમી કાપડ, મત્રમત્ર ને સાજુ, રાણીગંજ કાંચલાની આશી. ષ્ટણુ અકીળ, ને તેની પાસે પાટલી-પુત્ર હતું તેમાં અંદુલની રાજધાની હતી મોંગીર મુતારે કામ તથા લુહાર કામ ધણું સરસ થાયછે પ્લાસી ઇંગ્રેજ તથા નવાબને મોટી લડાઈ થઈ હતી. અરધાન ત્યાંનો રાજા જમીનદાર ગણાય છે. જગન્નાથપુરી તેમાં એક મોટું દેવલ ઈ. સ. ૧૧૯૮ માં બંધાવેલું છે. તેનો અરચ જાણુ લોકથી નભે છે પોહનાં રથ યાત્રાને દહાડે યાત્રાળુ લોક રથના પૈડા નીચે કચરાઈ મરતા. પણ હાલમાં તે બંધ કરેલ છે. અરાકપુર ગવર્નર જતરતને હવા ખાવાનો બગીચો છે.

૧૦ આસામ પ્રાંત.

ગૌહતી—રાજધાનીનું શહેર છે. સુરોખાર થાયછે. નવ-ગામ બ્રહ્મપુત્રા નદી પર છે.

૧૧ નેપાળ ભૂટાન.

ખટમંડુ—તે રાજધાનીનું શહેર છે. તેમાં મહારાજાધિરાજ રહેછે. ને પ્રધાન તેની વતી રાજ ચલાવે છે તે પ્રધાનને મહારાજ કહેછે તેમાં બુધનાં દેવળ ઘણાં છે. તેની પાસે શંખુનાથ નામે બુધનું પ્રખ્યાત દેવળ છે. ગુરખા, ગ્રોર-ખાના મુલકનુ મુખ્ય શહેર છે ને તે ખટમંડુથી ૫૩ મૈલને દોરે છે. ત્યાંથી પૂર્વ તરફ જતાં જનકપુર છે તે અસલથી મીથીલીના રાજાની રાજધાની હતી સીતાનો બાપ જનક ત્યાં રાજ કરતો હતો.

તામુકુદન—એ ગ્રોહાડા નદી ઉપર છે. તેમાં રાજા રહે છે. યુનાઈઝ્ડ ધર્માચાર્ય. એટલે લામા અથવા. ધર્મ રાજા રહે છે.

સમાપ્ત.

અગત્યની જાહેરખબર.

કમીશનની સારી તક.

અંકક નકલ ખરીદી ખાત્રી કરી વધારે પછીથી લ્યો ??

નાથે લખેલ ચોપડીયો નકશા વગેરે અમારી પાસેથી રોકડી કિંમતે સારા કમીશનથી મળજી કમીશનને માટે પત્ર લખી કે રૂબરૂ મળી બંદોબસ્ત ખરીદનારે કરવો.

૦-૩-૦ હિંદુસ્તાનની ભૂગોળવિદ્યા, આવૃત્તી બીજી ચોથા બેરણના વિદ્યાર્થીઓને ખાસ ઉપયોગી.

૦-૨-૦ મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળવિદ્યા.

૦-૨-૦ કાશ્મીરના તથા વંશાવળી.

૦-૧-૦ કાશ્મીરના ભૂગોળવિદ્યા.

૦-૮-૬ મુંબઈ ઇલાકા તથા હિંદુસ્તાનના નકશા પાંચમા તથા છઠા બેરણવાળાને જોઈ જોઈ ચીતરવાના ઉપયોગમાં આવે તેવા, રેલ્વે પ્રમાણે રેલ્વે ચીતરવાને સુગમ પડે તેવા છે.

દેવચંકર લક્ષ્મીરામ દવે.

ડૉ. દવેપામદવે.

તા. ૧-૪-૮૯

}

પઠવાણ રોહર.

